

EELK USUTEADUSE INSTITUUT

USUTEADUSKOND
ÕIGEUSU ÕPPETOOL

TAUNO RUBEN

NÄHTAMATU TÖÖ MÕISTE
ÕIGEUSU MONASTILISES ELUS
KOGUMIKU „FILOKALIA“ PÕHJAL
RAKENDUSKÕRGHARIDUSE LÕPUTÖÖ

JUHENDAJA: dr DAMASKINOS OLKINUORA

TALLINN 2026

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. ALLIKA TUTVUSTUS	6
1.1. Kogumiku „Filokalia“ sünnilugu, nime tähendus ja tekstide valik.....	6
1.2. Kogumiku tekstide autorid.....	9
1.2.1. Püha Jesaja Erak.....	9
1.2.2. Pontose Evagrius.....	9
1.2.3. Püha Johannes Kassianus.....	10
1.2.4. Püha Siinai Hesühios	11
1.2.5. Püha Maksimos Usutunnistaja.....	11
1.2.6. Filadelfia metropoliit Teoleptos.....	12
2. NÄHTAMATU TÖÖ MÕISTE.....	13
2.1. Nähtamatu töö kui kahe vooruse <i>nepsis</i> ja <i>hesychia</i> praktiseerimine	13
2.2. Filokalistlik kirgede psühholoogia koos kurja mõtte <i>logismos</i> 'e juurdumise viie astmega inimhinges	15
2.3. Pontose Evagriose õpetus kaheksast <i>logismos</i> 'est	17
3. NEPSISE JA HESYCHIA VOORUSTE PRAKTISEERIMISEST KOGUMIKU „FILOKALIA“ TEKSTIDE PÕHJAL.....	22
3.1. Tekst „Valvsusest ja pühadusest“	22
3.2. Tekstid „Reegliid“ ja „Skiita pühadest isadest ja eristamisvõimest“	25
3.3. Tekst „Intellekti kaitsmisest“	26
3.4. Tekst „Armastusest“.....	28
3.5. Tekst „Nähtamatust tööst Kristuses“	29
KOKKUVÕTE.....	31
SUMMARY	33
ANALÜÜSITAV ALLIKAS	35
KASUTATUD KIRJANDUS	36

Sissejuhatus

Uurimistöö teema. Käesolev töö tutvustab nähtamatu töö mõistet õigeusu monastilises elus ning uurimustöö keskendub kogumikule „Filokalia“.

Mõiste „nähtamatu töö“ olen võtnud käesolevase töösse kogumiku 4. osa soome keelsest tõlkest, kus Philadelphia metropoliidi Teoleptose teksti pealkirjas on see „sisemine töö“ nii tõlgitud. Soome keelses tõlkes on nimetatud seda veel ka „salajaseks tööks“. Eesti keeles võiksime siis öelda, et tegu on sisemise, nähtamatu ja salajase tööga, mida käesolev töö käsitleb ning nimetab seda kokkuvõtvalt nähtamatuks tööks.

Tavapäraselt defineeritakse seda mõistet kui „sisemist tegevust“ või „sisemist tööd“ (tavapärased kreeka ja slaavi terminid on: ἐσωτερική εργασία, внутреннее делание). See sisemine töö toimub apostel Pauluse definitsiooni kohaselt „sisemise inimese“ või „sisemise mina“ sees (Rm 7:22; 2Kr 4:16; Ef 3:16). Püha Luuka evangeelium kuulutab: „Jumala riik on teie sees“ (Lk 17:21) ja kooskõlas selle kuulutusega näeb Athose Mäe püha Nikodemos „Filokalia“ kogumikku tehes eesmärgi pakkuda praktiseerivatele kristlastele juhiseid, kuidas „jõuda veelgi lähemale Kuningale Kristusele, kes ristimise kaudu elab nende südamate „riigis“.¹

Käesoleva uurimistöö peamiseks uuritavaks allikas on seega kogumik „Filokalia“, mille täpsem kirjeldus ja sünni lugu on toodud allika tutvustuse peatükis. Sissejuhatavalt võib öelda, et kogumik ilmus algselt 1782. aastal ja sealse kogumikus olid tekstid esitatud patristlikus ehk bütsantsi kreeka keeles. Otsus tõlkida kogumik inglise keelde tehti Athose mäel toonase arhimandriit Kallistos Ware ja Philip Sherrardi külastuste ajal 1960. ja 1970. aastatel. Kogumiku ingliskeelse tõlke (toimetanud G.E.H. Palmer, Philip Sherrard ja Kallistos Ware) esimene osa ilmus 1979. aastal, viies ja viimane osa ilmus ametlikult kirjastuse Faber & Faber poolt 14. märtsil 2023.

Uurimistöö eesmärk ja ülesanne. Käesoleva uurimistöö eesmärk on kogumiku „Filokalia“ kõigi osade läbitöötamisel püüda uurida ja selgitada sisemise, nähtamatu ja salajase töö mõistet kogumikus toodud tekstide abil. Seda eesmärki silmas pidades on uurimistöö ülesanne 1) anda põgus ülevaade kogumiku tekkeloost ja tõlgetest

¹ Brock Bingham. *The Philokalia: A Classic Text of Orthodox Spirituality*. Oxford: Oxford University Press, 2012, lk 231.

ning tuua uuritud tekstide autorite lühikesed eluloo kirjeldused, 2) uurida ja kirjeldada mõiste „nähtamatu töö“ mõistmiseks vajalik, väljaspool kogumikku olev, eelteadmine, 3) avada nähtamatu töö mõistet kogumiku põhjal.

Uurimistöö struktuur. Uurimistöö struktuur on ülesehitatud alljärgnevalt.

Peale sissejuhatust on uurimistöö esimeses peatükis toodud allika tutvustus ja käsitlusele tulevate tekstide autorite tutvustus.

Seejärel kirjeldan töö teises peatükis nähtamatut tööd kui kahe vooruse, *nepsis* ja *hesychia* praktiseerimist. Seda teen peamiselt sekundaarseid allikaid kasutades.

Järgmiseks toon lugejani Pontose Evagriose kirgede psühholoogia koos kurja mõtte ehk *logismose* inimhinge juurdumise viie astme kirjeldusega. See ei ole kogumikus sellisena kirjeldatud, kuid see on lugejale, ja oli ka käesoleva töö autorile, vajalik enne kogumikuga tutvumist, saamaks vajalik eelteadmine filokalistlikust kirgede psühholoogiast ja teoloogiast.

Seejärel tuleb kirjeldus Pontose Evagriose kaheksa *logismos*'e õpetusest. Selline struktuurne ja teoreetiline kirjeldamine annab võtme kogumiku „Filokalia“ paremaks lugemiseks ja mõistmiseks ning teeb ka käesoleva töö terviklikuks ja lugejale paremini mõistetavaks.

Töö viimases, kolmandas peatükis, uurin kogumiku „Filokalia“ tekstide põhjal nähtamatu töö kahe vooruse *nepsise* (intellekti kaitsmise, vaimse kainuse, valvsuse, eristamisvõime) ja *hesychia* (südame vaikuse) praktiseerimist. Toon esmalt iga teksti kohta lühidalt teksti tutvustuse, kirjeldades mida selle teksti ajaloo kohta teada on ning siis toon tekstist käesolevasse töösse sobivaid väljavõtteid.

Siinkohal tahan tänada käesoleva lõputöö retsensenti Andrei Sõtšovi, kes tegi eelkaitsmisel häid ettepanekuid käesoleva töö ülesehituse kohta ja andis palju häid nõuandeid töö tegemiseks. Tänuõnad loomulikult ka minu töö juhendajale.

Uurimistöö meetod. Järgnevalt kirjeldan millisel meetodil käesoleva uurimistöö eesmärgile ja ülesandele töö käigus lähenesin.

Peale sissejuhatust ja allika tutvustust toon nagu eelpool mainitud, töö teises peatükis kõigepealt „Filokalia“ tekstide lugemiseks vajaliku eelteadmise, mis on vajalik enne kogumiku tekstidega tutvumist s.o „nähtamatu töö“ mõiste kirjelduse

ning struktuurse määratlemise tuginedes sekundaarsetele allikatele, sisaldades kogumiku tekstide varjatud, kirjeldamata tähendusele orienteeruvat sekundaarallikate tõlgendust, seda sest kogumiku tekstid vajavad eestikeelsele lugejale lähemat selgitust ning laiemat konteksti esitlemist ja avamist.

Kolmandas peatükis uurin uurimistöö ülesandest lähtuvalt „Filokalia“ kogumiku tekste, tuues kõigepealt teksti ajaloo ning seejärel väljavõtted tekstist endast. Teksti väljavõtted on käesolevasse töösse toodud vaid väga valikuliselt ja see annab vaid põgusa eelmaitsse selleks, et igäüks saaks juba iseseisvalt kogumiku „Filokalia“ tekstid põhjalikumaks uurimiseks ja lugemiseks ette võtta, kasutades käesoleva töö teises peatükis toodud eelteadmisi.

Käesoleva töö teemad ja materjal on kogumiku tekstidel põhinev, tuues samas ka üldistatud vaate nendele teemadele nähtamatu töö mõiste lähtekohast.

Olulisemad allikad. Käesoleva uurimistöö peamiseks allikateks on võetud aastatel 1979 – 2023 välja antud Ware ja Sherrardi ingliskeelsed tõlked. Eesti keelde ei ole kogumiku „Filokalia“ tekste veel tõlgitud. Töö käigus töötasin kogumiku kõik osad läbi ning tegin tekstide osas valiku. Tekstid pärinevad küll väga laiaastahemikust ja erinevate ajastute tekstide vormiline külg on erinev ja ajas muutunud, siis erinevate ajastute tekstide teoloogilise sisu poolest olid need tekstid siiski kõik väga ühtsed ja ajatud ning kogesin neid tekste lugedes *consensus patrum*² põhimõtet.

² *Consensus patrum* (ladina keeles "isade konsensus") on õigeusu põhimõte, mille kohaselt tõeline doktriin tuvastatakse erinevas ajas ja kohas viibivate kirikuisade üksmeelse tunnistuse alusel. See rõhutab, et õigeusu dogma ei tulene ühest isikust, vaid ühist usku esindavate hääle sümfooniast, toimides olulise kriteeriumina dogma eristamisel hereesiast. Konsensus jätkub kirikus Püha Vaimu juhatusel.

1. Allika tutvustus

1.1. Kogumiku „Filokalia“ sünnilugu, nime tähendus ja tekstide valik

„Filokalia“ on 4 - 15. sajandil, õigeusu kristliku traditsiooni vaimsete õpetajate poolt, kirjutatud tekstide kogumik. Selle panid 18. sajandil kokku kaks Kreeka munk, püha Athose mäe Nikodemos (1749–1809) ja püha Makarios Korintosest (1771–1800). Aastal 1782 ilmus Veneetsias kreeka keeles suur foolioköide, mis kandis pealkirja „Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν“ (τῶν Ἱερῶν: tähendab "püha", viidates pühadele isadele ja kirikuisadele, kelle teosed on kogumikus toodud; (Νηπτικῶν): tuleneb sõnast *nepsis* (kr.k νῆψις), mille tähendus on toodud nähtamatu töö peatükis; ehk kokku võetuna *nepsise* voorust praktiseerinud pühade isade „Filokalia“). Kolmekümnest kuuest erinevast autorist, kelle kirjutisi see sisaldab – neljandast kuni viieteistkümnenda sajandini –, on kõik kreeklased, välja arvatud üks, kes kirjutab ladina keeles – püha Johannes Kassianus (suri umbes aastal 430) ehk „Rooma Kassianus“, nagu teda „Filokalias“ nimetatakse; ja see erand on pigem ilmne kui tegelik, sest Kassianus kasvas üles kristlikus idas ja sai oma õpetuse Pontose Evagrioselt, Kapadookia isade jüngrilt. 1782. aasta tiitellehel on suurte tähtedega kirjas raamatu väljaandmist rahastanud heategija nimi: ... διὰ δαπάνης τοῦ Τιμιωτάτου, καὶ Θεοσεβεστάτου Κυρίου Ἰωάννου Μαυρογορδάτου (auväärseima ja jumalakartlikuma Mavrogordatose isanda Joanni arvelt). Kuigi toimetajaid pole mainitud, on nende isik kinnitatud – Püha Makarios Korintosest (1731–1805) ja Püha Mäe Nikodemos (1749–1809), kes mõlemad olid seotud rühmitusega, mida tuntakse ühiselt Kollyvadesena. Kreeka maailmas oli raamatul esialgu vaid piiratud mõju, osaliselt võib-olla seetõttu, et tekstid olid esitatud originaalis patristlikus ehk bütsantsi kreeka keeles, mitte uuskreeka parafras.

Samal ajal s.o 18. sajandil kogus püha Paisius Velitškovski (1722-1794) vastavat kogumikku "Dobrotoljubije", mis oli kirikuslaavi tõlge nendest tekstidest. See avaldati 1793. aastal Moskvas viie köitena ning hiljem 1857. aastal tõlgiti see vene keelde piiskop Ignatius Brianchaninov'i (1807-1867) poolt. 1877. aastal ilmus sama kogumiku pealkirjaga Püha Theophane (vene k.: Феοφαν Затворник) poolt samuti vene keelne tõlge ning sellel tõlkel oli väga suur mõju hilisemale vaimsusele kogu Venemaal ja Ida-Euroopas.

Möödus rohkem kui sajand, enne kui 1893. aastal ilmus teine kreekakeelne väljaanne; ja alles 64 aastat hiljem, 1957. aastal, hakati avaldama veel ühte kreekakeelset väljaannet. „Filokalia“ läände edastamise teerajaja rolli on mänginud Suurbritannia. 1950. aastate alguses ilmus vene õigeusu Jevgenija Kadloubovsky ja inglise õigeusu Gerald Palmeri toimetamisel valik materjali, mis oli tõlgitud venekeelsest Püha Theophane'i „Dobrotolubijest“. Välja anti kaks köidet: 1951. aastal „Filokalia kirjutised südame palvest“ ja 1954. aastal „Filokalia varased isad“. Need saavutasid ootamatu edu: juhtiv roomakatoliku ajakiri The Catholic Herald nimetas „Filokalia kirjutisi“ „üheks olulisemaks vaimseks traktaadiks, mis kunagi inglise keelde tõlgitud“ ja mõlemat köidet on sageli kordustrukitud.

1979. aastal hakati välja andma uut ingliskeelset tõlget. See teine versioon sisaldab lisaks valikule kreekakeelsest „Filokaliast“ kõiki seal sisalduvaid teoseid ning see ei põhine mitte Theophane'i venekeelsel versioonil, vaid kreekakeelsel originaalversioonil, kasutades tänapäevaseid kriitilisi väljaandeid, kui need on saadaval.³

Kogumiku pealkiri φιλοκαλία tuleneb vana kreeka keelest sõnast φιλία armastus ja κάλλος ilu ehk eestikeelne tõlge võiks olla „Ilu armastus“ ning oli algselt mõeldud munkadele, kontemplatiivse eluviisi juhisteks. Kogumikku on nimetatud ka, kui üht tähtsamat õigeusu vaimulikku teksti, mis on õigeusu hiljutist ajalugu kõige enam mõjutanud (peale Piibli).⁴

Mis määras esmalt Püha Nikodemose ja Püha Makariose tekstide valiku ja mis annab neile sidususe? „Filokalia“⁵ ise tähendab armastust ilusa, üleva, suurepärase vastu, mida mõistetakse kui transsendentset eluallikat ja Tõe ilmutust. Just sellise armastuse kaudu, „intellekt“⁶ puhastatakse, valgustatakse ja tehakse

³ Kallistos Ware. *The inner unity of the Philokalia and its influence in East and West* Edit. Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation, Athens 2004, lk 2.

⁴ St. Nikodimos of the Holy Mountain, St. Makarios of Corinth. *The Philokalia: the complete text Volume One*. Translated by G.E.H Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. Faber and Faber, London, 1979, lk 2.

⁵ Seda nime on kasutatud ka Origenese tekstide antoloogia pealkirjana u. aastal 350 ning mille arvatavad koostajad olid Püha Basileios Suur ja Naziansi Gregorius (kr.k anthologia 'lillede korjamine' on valimik eri autorite parimaid või iseloomulikumaid kirjandusteoseid, kunstiteoseid või teaduslikke tekste).

⁶ Terminit „intellekt“ kasutatakse Filokalias kr.k termini *nous* vastena. Püha Thalassios kirjutab Filokalia II osas lk. 326, sellest nii, et Jumal lõi intelligentsed ja noetilised olendid „võimega vastu võtta Vaimu ja omandada teadmisi Temast; Ta on loonud meeled ja meelelise taju, et neid olendeid teenida“.

täiuslikuks“. Tekstid koguti selle puhastuse, valgustatuse ja täiuslikkuse nimel, näidates teed tähelepanu ja teadvuse äratamisele ja arendamisele, et saavutada see valvsuse seisund, mis on pühaduse tunnus. Need tekstid kirjeldavad kõige tõhusamaid tingimusi selle õppimiseks, mida nende autorid nimetavad kunstide kunstiks ja teaduste teaduseks – õppimine, mis ei seisne mitte informatsioonis ega meele väleduses, vaid tahte ja südame radikaalses muutumises, mis juhhib inimest tema ees avatud kõrgeimate võimaluste poole, kujundades ja toites tema olemuse nähtamatut osa ning aidates tal saavutada vaimset täitumist ja ühinemist Jumalaga. Seega on rõhk sisemisel tööel, „et karikas saaks ennem puhastatud seestpoolt, et see ka väljast saaks puhtaks“ (Mt 23:26). See ei tähenda, et see, mida võiks nimetada väliseks tööks, käskude pidamine ja moraalsete vooruste praktiseerimine, poleks oluline. Vastupidi, selline töö on selle puhastumise eeltingimus, ilma milleta ei saa sisemises töös tõelist edasiminekut saavutada. Tegelikult täiendavad selles osas väline ja sisemine teineteist. Atroofia⁷ või lüüasaamine järgneb ainult siis, kui välist tööd harjutatakse omaette eesmärgina ja jäetakse unarusse üks vajalik asi – sisemine praktika intellekti kaitsmiseks ja puhtaks palvetamiseks. Püha Nikodemos ise märgib, et selline unarusse jätmine on liigagi levinud: paljud kulutavad kogu oma elu välisele tööle, mille tagajärjel arm neis väheneb ja nad ei suuda realiseerida teadvuse valgustumist ja südame puhtust, mis on „Filokalia“ kohaselt meile kavandatud vaimse tee eesmärk.

Kogumiku tekstid on kirjutatud neile ja nende poolt, kes elavad aktiivselt mitte ainult õigeusu kiriku sakramentaalses ja liturgilises raamistikus, vaid ka õigeusu kloostiraditsiooni raames. Kuid tee oma eesmärgiga on üks ja sama, olenemata sellest, kas seda järgitakse kloostrikeskkonnas või väljaspool seda.⁸

⁷ Sõna "atroofia" pärineb vanakreeka sõnast ἀτροφία, ἀ-: eesliide, mis tähendab "mitte" või "ilma"; τροφή: tähendab "toitumine" või "toit". Kokkuvõttes "halvasti toidetud" või "alatoidetud".

⁸ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 13-15.

1.2. Kogumiku tekstide autorid

Lühidalt kogumiku „Filokalia“ tekstide autoritest, kelle tekstid käesoleva töö käigus käsitlusele tulevad.

1.2.1. Püha Jesaja Erak

Püha Jesaja Erak (tuntud ka kui Abba Jesaja või Gaza Jesaja) oli 4.–5. sajandi askeetlik kirjanik ja kõrbeisa, kelle õpetused on õigeusu vaimsuse alustalaks.

Ta on tuntud eelkõige oma teksti poolest "Intellekti kaitsmisest". Ta elas algselt Egiptuses Skiitas ja kolis seejärel pärast 431. aastat Palestiinasse, suri lõpuks Gaza lähedal erakuna kõrges eas 11. augustil 491 (teiste andmetel aastal 489).⁹

1.2.2. Pontose Evagrios

Erak Evagrios, tuntud ka kui Pontose Evagrios, sündis aastal 345 või 346, arvatavasti Pontose linnas Boras, kuigi teise arvamuse kohaselt oli ta pärit Ibeerias (Gruusiast). Ta oli Kapadookia isade¹⁰ jünger, Püha Basileios Suur pühitsetes ta lugejaks ja Püha Gregorios Teoloog (Nazianzose Gregorios) diakoniks ning saatis ta Konstantinoopoli kirikukogule aastal 381 (teine oikumeeniline kirikukogu). Evagriost ei pühitsetud kunagi preestriks. Evagriose arvukatest kirjutistest võib eristada kahte suundumust: „spekulatiivset“ ja „praktilist“. Spekulatiivse poole pealt tugineb ta suuresti Origenesele (umbes 185–254), laenates temalt eelkõige teatud teooriaid inimhingede eeleksistentsi ja apokatastasisse ehk kõige lõpliku taastamise kohta Kristuses. Need teooriad mõisteti hukka viiendal oikumeenilisel kirikukogul (553). Praktilise poole pealt ammutab ta inspiratsiooni Egiptuse kõrbeisade, peamiselt koptide, elavatest kogemustest, kelle seas ta veetis oma elu viimased aastad. Tal olid erakordselt head psühholoogilise taipamise ja elava kirjeldamise anded, samuti võime analüüsida ja määratleda tähelepanuväärse täpsusega vaimse tee erinevaid etappe. Siinkohal on tema õpetused, mida pole kaugeltki hukka mõistetud, avaldanud otsustavat mõju järgnevatele tekstide kirjutajatele. Tema jünger Johannes Kassianus, hüljates kahtlased teooriad, mille Evagrios Origeneselt pärines, edastas

⁹ *Ibid.*, 21.

¹⁰ Kapadookia isad viitab kolmele 4. sajandi teoloogile – Püha Basileios Suur, Püha Gregorios Teoloog (Nazianzi) ja Püha Gregorios Nüssast.

Evagriose õpetuste „praktilise“ aspekti ladinlikku läände. Kreekalikus idas jäi Evagriose välja töötatud tehniline sõnavara ka edaspidi standardiks: seda võib leida näiteks Photiki püha Diadokhose, Johannes Klimakose ja Usutunnistaja Maksimose kirjutistest, aga ka süüria traditsioonis Niineve püha Iisaki müstilistest traktaatidest. Püha Nikodemose poolt Filokaliasse lisatud teosed kuuluvad kõik Evagriose „praktilisse“ poolde ja sisaldavad vähe või üldse mitte mingeid kahtlaseid spekulatsioone.¹¹

20. sajandi alguse ajaloolased on märkinud Pontose Evagriose (+ 399) rolli varase monastilise vaimsure kujunemisel.¹²

Tekst „Πρακτικός“ on tema kirjutatud askeetliku elu juhend. Algselt kirjutati see kreeka keeles, kuid sellel on ka süüria ja armeenia versioonid. See teos on kõigist Evagriose kirjutistest kõige paremini säilinud tänu suhteliselt suurele käsikirjade arvule ja laiale levikule. Tekst ei ole osa „Filokalia“ kogumikust aga käesolevas töös on ära toodud seal kirjeldatud kurja mõtte ehk *logismos*'e kaheksa liiki.

1.2.3. Püha Johannes Kassianus

Kreeka allikates sageli nimetatud Rooma Kassianuseks, sündis umbes aastal 360, arvatavasti Rooma Sküütias. Noore mehena liitus ta Petlemma kloostriiga, kuid umbes aastatel 385-386 reisis ta koos oma sõbra Germanosega Egiptusesse, kus ta viibis kuni aastani 399, saades Evagriose jüngeriks. Aastatel 401–405 oli ta Konstantinoopolis, kus ta pühitseti diakoniks; siin sai temast Püha Johannes Kuldsuu jünger ja tulihingeline toetaja. 40. aastatel reisis ta läände, jäädes mõneks aastaks Rooma ja seejärel kolides Galliasse. Kas Roomas või Gallias pühitseti ta preestriks. Umbes aastal 41 asutas ta Marseille' lähedale kaks kloostrit, ühe meestele ja teise naistele. Tema kaks peamist teost on "Instituudid" ja "Konverentsid", mis mõlemad on kirjutatud ladina keeles umbes aastatel 425–428. Nendes võttis Kassianus kokku Egiptuses saadud vaimse õpetuse, kohandades seda lääne mõnevõrra erinevate oludega. Tema kirjutised avaldasid kujundavat mõju ladina kloostrielule ja neid kiidetakse eriti kõrgelt Püha Benedictuse reeglites. Kassianus suri umbes aastal 435

¹¹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 29-30.

¹² John Meyendorff, *Bütsantsi teoloogia: ajalugu ja õpetus*, EAÕK Teoloogiline Instituut, 2022, lk 110.

ja teda mälestatakse õigeusu kirikus pühakuna, tema mälestuspäev langeb 29. veebruarile.¹³

1.2.4. Püha Siinai Hesühios

Siinai Püha Hesühiose eluaastate kuupäevade osas valitseb ebakindlus. Ta on arvatavasti hilisem kui Püha Johannes Klimakos (Redelikirjutaja) (6. või 7. sajand), kelle raamatuga „Redel” näib ta tuttav olevat; võimalik, et ta elas kaheksandal või üheksandal sajandil. Lisaks Klimakosele toetumisele lisab ta oma teosesse löike ka askeet Markuse ja Püha Maksimos Usutunnistaja teostest. Püha Nikodemos kiidab Püha Siinai Hesühiose tööd eriti selle valvsuse, sisemise tähelepanelikkuse ja südame kaitsmise õpetuse eest ning tema traktaat on eriti väärtuslik neile, kes kasutavad jeesuspalvet¹⁴.¹⁵

1.2.5. Püha Maksimos Usutunnistaja

Püha Maksimos Usutunnistaja (580–662) äärmist tähtsust õigeusu vaimuliku traditsiooni jaoks näitab asjaolu, et ühelegi teisele autorile pole „Filokalias“ nii palju ruumi pühendatud. Aristokraatia liikmena teenis Püha Maksimos pärast põhjaliku hariduse saamist algul riigiteenistuses, võib-olla keiser Herakliose sekretärina. Umbes aastal 614 sai temast munk Philippikose kloostri Chrysopolises (Scutari), mis asus Konstantinoopoli lähedal, ning kolis hiljem teise, mitte kaugel asuvasse kloostri Kyzikoses (Erdek). Aastal 626, Pärsia sissetungi ajal, põgenes ta Kreetale ja lõpuks Aafrikasse, kus ta viibis mõned aastad. Alates 633-634 mängis ta juhtivat rolli monoenergismi ja monoteletismi¹⁶ ketserluste vastu võitlemisel ning seetõttu arreteerisid keiserlikud võimud ta 653. aastal, viisid Konstantinoopolisse kohtu alla ja saadeti pagendusse. Järgnesid edasised kohtuprotsessid ja hukkamõistud, viimane neist Konstantinoopolis aastal 662, mille järel teda piitsutati, keel kitkuti välja ja parem käsi raiuti maha. Ta suri varsti pärast seda paguluses Kaukaasias. Tema

¹³ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 72.

¹⁴ Jeesuspalve lühem vormel on "Issand Jeesus Kristus, heida armu minu peale", kr.k „Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με”.

¹⁵ *Ibid*, 161.

¹⁶ Monoenergism ja monoteletism on 7. sajandil tekkinud hereetilised kristoloogilised õpetused, mis mõisteti hiljem kirikukogudel hereesiateks.

mälestuspäeva peetakse õigeusu kirikus 2. jaanuaril ja ka tema surmapäeval, 13. augustil.¹⁷

1.2.6. Filadelfia metropoliit Teoleptos

Filadelfia metropoliit Teoleptos (1250-u.1325), kes oli esmalt abielus elav diakon, hiljem aga otsustasid nad abikaasaga minna kumbki eraldi kloostrisse. Teoleptos veetis oma erakuelu Athose mäel. Ta kannatas vangistust oma kindla vastuseisu tõttu õigeusu kiriku ja Rooma kiriku vahelisele liidule, mis kuulutati välja Lyoni kirikukogul (1274)¹⁸ ja mida toetas keiser Michael VIII Palaiologos. Pärast Michaeli surma ülendati Teoleptos 1284. aastal Philadelphia piiskopiks ja pidas seal metropoliidi ametit ligi nelikümmend aastat. Ta juhtis linna kangelaslikku kaitsmist Türgi rünnaku vastu 1310. aastal ja suri 1322. aastal. Teda austati laialdaselt vaimuliku isana ja tema töö selles valdkonnas on meile teada eelkõige tänu tema juhendkirjadele kirjutatud nunnale Irene-Evlogia Choumnaina'le, Kristus Filantroop¹⁹ topeltkloostri abtissile Konstantinoopolis. Püha Gregorius Palamas, kes oli oma nooruses Teoleptose jänger, nimetab teda oma teoses „Triadas“ kui üht juhtivat hesühhasmi õpetajat, kes elas „meie ajal“, ning kirjeldab teda kui „autentset teoloogi ja usaldusväärset Jumala saladuste tõe nägijat“. Nagu öeldud, oli Teoleptos püha Gregorius Palamase vaimulik juhendaja ja õpetas talle vaimulikku karskust ja sisemist palvet ja seda juba siis, kui Gregorius oli veel alles ilmalikus maailmas tegev.²⁰

Esimese peatüki kokkuvõtteks: nüüd kus oleme põgusa tutvuse teinud käesolevas töös uuritava allika sünnilooga ja nime tähendusega ning töö kolmandas peatükis käsitlusele tulevate kogumiku tekstide autoritega, läheme töö teise peatüki juurde, kus käsitleme nähtamatu töö mõistet ning kirjeldame selle mõiste sisu.

¹⁷ St. Nikodimos of the Holy Mountain, St. Makarios of Corinth. *The Philokalia: the complete text Volume Two*. Translated by G.E.H Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. Faber and Faber, London, 1981, lk 48.

¹⁸ II Lyoni kirikukogu (1274): Paavst Gregorius X poolt kokku kutsutud kogu, mis sõlmis lühikeseks ajaks uniooni ehk liidu katoliku ja õigeusu kiriku vahel ning kehtestas paavsti valimisel konklaavi reeglid.

¹⁹ Kr.k sõna φιλάνθρωπος tähendab tõlkes "inimkonda armastav", "inimkonna sõber" või "inimesearmastaja".

²⁰ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume IV*, lk 175.

2. Nähtamatu töö mõiste

2.1. Nähtamatu töö kui kahe voo *nepsis* ja *hesychia* praktiseerimine

Metropoliit Kallistos Ware²¹ sõnul iseloomustab just nähtamatu töö, mis on suunatud jumalikustumisele²², filokalistlikku lähenemist teoloogiale ja palvele. See seisneb intellekti valvamises kahe voo praktiseerimise kaudu: *nepsis*, mis tähistab kainet mõistust, mõõdukust, selgust ja ennekõike valvsust ja tähelepanelikkust ning eristamisvõimet; ning *hesychia*, mis ei tähista niivõrd välist vaikust kui südame sisemist vaikust²³.

*Nepsis*²⁴ on kreekakeelne termin, mida kasutatakse õigeusu askeetliku praktika kohta, mille käigus kaitstakse oma sisemist seisundit kiusatuste ja segajate eest, et säilitada fookus Jumalal, valvates aktiivselt oma mõtteid ja impulsse, et takistada neil muutumast patusteks tegudeks. See hõlmab südame sissepääsu juures „valvel seismist“, et filtreerida mõtteid, tuvastada ja peatada hävitavad mõtted enne, kui need juurduvad. Sõna-sõnalt võttes on see joobes olemise ja uimasuse vastand, sellest ka kirjeldus: vaimne kainus, erksus, valvsus. See tähendab ka tähelepanelikkust (kr.k προσοχή), mille puhul inimene valvab oma sisemisi mõtteid ja fantaasiaid, säilitades valvsuse südame ja intellekti üle.²⁵

Püha Siinai Hesühios kirjutab oma Filokalia tekstis „Valvsusest ja pühadusest“ järgmist:

Valvsus on vaimne meetod, mis pikaajalise ja usina harjutamise korral vabastab meid Jumala abiga täielikult kirglikest mõtetest, kirglikest sõnadest ja kurjadest tegudest. See viib, niivõrd kui see on võimalik, kindlale tundmisele arusaamatust Jumalast ning aitab meil tungida jumalikesse ja varjatud saladustesse. See võimaldab meil täita kõiki jumalikke käsked Vanas ja Uues Testamendis ning annab meile kõik tulevase ajastu õnnistused. See on tõelises mõttes südamepuhtus,

²¹ Kallistos Ware (11. september 1934 – 24. august 2022, tuntud ka ilmaliku nime Timothy Ware järgi) oli Suurbritannia oikumeenilise patriarhaadi titulaarne Diokleia metropoliit.

²² vanakreeka keeles: θέσις viitab õigeusu teoloogias elukestvõle jumalikustumise protsessile, kus inimene ühineb Jumalaga ja saab armu läbi osa jumalikust loomusest, säilitades samal ajal oma ainulaadse inimliku identiteedi ning isiksuse.

²³ Ivana Noble. *Reception of Philokalia, the Meaning of Prayer, the Neptic Tradition in the Work of Metropolitan Kallistos Ware*. lk 3.
https://www.academia.edu/38597745/Reception_of_Philokalia_the_Meaning_of_Prayer_the_Neptic_Tradition_in_the_Work_of_Metropolitan_Kallistos_Ware_English_version 19.05.2026.

²⁴ *Nepsise ja hesühia* kohta on kirjutanud ka Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus oma raamatus *Kõrbeisade vaimsus: Katsumus kogu eluks*, lk 93.

²⁵ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 365.

seisund, mille Kristus õnnistas, kui Ta ütles: "Õndsad on puhtad südamed, sest nemad saavad Jumalat näha (Mt 5:8).²⁶

Eristamisvõime (kr.k. διάκρισις) on vaimne and, mis võimaldab inimesel eristada mõtteid, mis tema mõistusesse tulevad, neid täpselt hinnata ja vastavalt käsitleda. Selle anni kaudu saavutatakse „vaimude eristamine“, see tähendab võime eristada Jumala inspireeritud mõtteid, kuradilt tulevatest ettepanekutest või fantaasiatest. See on omamoodi hinge silm või latern, mille abil inimene leiab oma tee vaimsel teel ilma äärmustesse langemata.²⁷

Püha Johannes Kassianus kirjutab oma tekstis „Ebapuhtusest ja lihahimust“ südame kaitsmisest nii: „*Esiteks peame me olema äärmiselt hoolikad, et kaitsta oma südant madalate mõtete eest, sest Issanda sõnul „sest südamest lähtub kurje mõtteid, mõrvamist, abielurikkumist, hooramist, vargust, valetunnistust, pühaduseteotust (Mt 15:19). Seetõttu ei tohi me kogu oma jõudu kulutada kehalisele paastumisele; me peame pöörama tähelepanu ka oma mõtetele ja vaimsele mõtisklusele, sest muidu ei suuda me jõuda tõelise puhtuse ja vooeluslikkuse kõrgustesse. Nagu meie Issand on öelnud, peaksime me ennem puhastama karika seestpoolt, et see ka väljast saaks puhtaks (Mt 23:26).“²⁸*

Hesychia (kr.k. ήσυχία) on sisemise rahu või vaimse vaikuse ja keskendumise seisund, mis tekib ja süveneb, koos puhta palve harjutamise ning südame ja intellekti kaitsmisega. Mitte lihtsalt vaikus, vaid Jumala kuulamise ja Tema suhtes avatuse hoiak. See hõlmab endas intellekti kaitsmist kurjade mõtete eest ja meelte vaigistamist, jeesuspalve abil, et saavutada sisemise rahu seisund. See ei ole meditatsiooni tehnika, vaid vaimne praktika, mis keskendub isiklikule suhtele Jumalaga, hõlmates mõnikord hingamise reguleerimist, et see oleks kooskõlas palvega. *Hesychia* keskendub sisemise vaikuse saavutamisele, et kohtuda Jumala mitteloodud valgusega, millest rääkis 14. sajandil Püha Gregorios Palamas²⁹ ning on vajalik "Jumala tundmiseks" ja südame puhastamiseks maailma segajatest.

²⁶ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 162.

²⁷ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia, Volume I*, lk 359.

²⁸ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia, Volume I*, lk 75.

²⁹ Püha Gregorios Palamas (u 1296–1359) oli silmapaistev Bütsantsi teoloog, Athose mäe munk ja Tessaloonika peapiiskop, kes on tuntud kui hesühhasmi kaitsmise ja õpetuse poolest ning jumalike energiatega õpetuse poolest. Ta eristas Jumala tunnetamatut olemust (*ousia*) ja Tema loodud maailmas toimivaid unikaalseid, mitteloodud energiasid (*energeiai*), mis võimaldavad inimesel kogeda Jumala armu ja kohalolu.

Püha Johannes Klimakos (Redelikirjutaja) kirjutab oma teoses „Redel“ *hesychiast* nii³⁰:

Hesühast on see, kes ütleb: „Ma magan, aga mu süda valvab“ (Ülemlaul 5:2, tõlge teose „Redel“ järgi). Sulge oma kongi üks kehale, oma keele üks kõnele ja oma sisemine värav kurjadele vaimudele. Tõuse vaatetorni, kui sa tead, kuidas – ja jälgi, kuidas ja millal ja kust ning mis kohtades ja mis kujul röövlid sisse murda ja sinu viinamarju varastada püüavad. Kui valvur väsis, tõuseb ta püsti ja palvetab; siis istub ta uuesti maha ja jätkab mehiselt sama ülesannet. Kurjade mõtete eest kaitsmine on üks asi, intellekti valvamine on teine. Viimane erineb esimesest sama palju kui ida läänest ja on palju raskemini saavutatav. Kus vargad näevad kuninglikke relvi käepärast, ei ründa nad kohta kergekäeliselt. Samamoodi ei püüa vaimsed röövlid kergekäeliselt rüüstata inimest, kes on oma südamesse palve talletanud.³¹

2.2. Filokalistlik kirgede psühholoogia koos kurja mõtte (logismos) juurdumise viie astmega inimhinges

Alustuseks tuleks öelda, et filokalistliku kirgede psühholoogia puhul puututakse sisuliselt kokku psühholoogia või hingeteadusega, mille paljud põhihooned – eriti need, mis on seotud deemonite rolliga – on enamiku tänapäeva psühholoogia teooriate poolt täiesti teadmata, kui mitte öelda vastuolus nendega.³² Käesolev töö ei käsitle teemat tänapäevase psühholoogia vaatenurgast lähtuvalt ega püüa ka võrrelda seda filokalistliku psühholoogiaga, kuna töö autoril puudub piisav oskus ja vastav teadmine tänapäevase psühholoogia teooriate kohta.

Pontose Evagriose „Filokalias“ toodud kirjelduse järgi on inimmeelele (intellektile) loomupärane olla suunatud Jumala poole, ja kurjast kõik see, mis meelt Jumalast lahutab. Inimmeel ehk intellekt on alates pattulangemisest olnud ametis enesearmastusega, mis genereerib „mõtteid“ (kr.k: mitmuses: λογισμοί; ainsuses: λογισμός).³³

Logismos viitab õigeusu teoloogias ründavatele, ahvatlevatele või tähelepanu hajutavatele mõtetele ja kujutluspiltidele. Neid ei vaadelda lihtsalt tavaliste mõtete,

³⁰ Viide on toodud ka „Filokalia“ IV osas lk 200.

³¹ St. John Climacus. *The Ladder of Divine Ascent*. Translated by Archimandrite Lazarus Moore. Harper & Brothers, 1959. <http://www.prudencetrue.com/images/TheLadderofDivineAscent.pdf> 04.05.26, lk 112.

³² St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia, Volume I*, lk 16.

³³ John Meyendorff, *Bütsantsi teoloogia: ajalugu ja õpetus*, EAÕK Teoloogiline Instituut, 2022, lk 111.

vaid pigem väliste vaimsete õhutuste, kirgede või väliste jõudude sugestsioonidena, mis püüavad inimest Kristusest eemale juhtida.

Kirikuisade kirjutistes, nagu näiteks Johannes Klimakose tekstis „Redel“, üksikasjalikult kirjeldatud *logismos*'e inimhinge juurdumise viis etappi, ehk tee kurjast mõttest pattu langemiseni, on käesoleva töö autori poolt kokku võetuna alljärgnev:

- *logismose* rünnak (kr.k *προσβολία*, oht). Kuni selle punktini ei kannata inimene mingit vastutust. See on esimene etapp, kiusatus, vaenlase rünnak või lihtsamalt öeldes uksele koputamine. See olukord on loomulik. On võimatu, et inimene eksisteeriks ilma *logismoi* väljakutseteta. Püha Efraim Süürlane ütleb, et nii nagu aias kasvab umbrohi loomulikult kõrvuti ürtidega või nagu saare rannikuid peksavad ümberringi lained, nii puutub ka inimene paratamatult kokku *logismoi* väljakutsetega. Kui inimene sellest eemale hoiab ja sellega tegeleb ilma uudishimuta, siis saab ta end päästa ja pääseb kergesti haletsusväärsetest tagajärgedest;
- interaktsioon (kr.k *συννομία*, „*σύν*“ koos „*νομή*“ karjamaa ehk see algne kreeka keelne termin viitab loomade koos karjatamisele) – inimene peatub sellel mõttel alustab dialoogi *logismos*'ega. Eesti keelne termin „interaktsioon“ tähistab protsessi, kus osalejad reageerivad üksteise tegevusele ja mõjutavad teineteist;
- nõusolek, passiivsus (kr.k *συγκατάθεσις*) – inimese intellekt hakkab seda mõtet nautima ja nõustub tegema seda, mida *logismos* teda tegema õhutab ehk on passiivne tema vastu võitlemisel;
- vangistus (kr.k *αίχμαλωσία*) – mõte on juurdunud inimese südamesse ja see on muutunud harjumuseks, kireks. Inimene saab *logismos*'e pantvangiks ja tal on raskem sellele vastu seista, sest inimene patustab nüüd oma hinge kõige sisimas ja salajasemas osas: ta noomib, süüdistab teisi; teotab Jumalat; hoorab, petab; paneb toime mõrvu ja teeb muid lugematuid kuritegusid, tehes oma mõistuses ja südames kõike, mida inimõistus suudab ette kujutada;
- kirg (kr.k *πάθος*)– lihtsast mõttest saab kirglik patu tegu ning harjumus, sellest sõltuvuses olemine intellekti tasandil, see tähendab nii meeles kui ka hinges, kuhu see nüüdsest sügavalt juurdunud on.

Hinge tundlikule osale mõjudes võivad kurjad mõtted viia kirgedeni. Kired moodustavad väga selge hierarhia, alates argisest kiindumusest, kõige vältimatuma meelelise vajaduse, toidu suhtes ning lõpetades enesearmastusega.³⁴

Nähtamatu töö eesmärk on *logismos'e* katkestamine selles protsessis nii varakult kui võimalik ning soovitatavalt juba esimeses - rünnaku etapis. Juhul kui *logismos* on juba inimesse juurdunud, on see tänapäevases keeles võrreldav igasuguses sõltuvuses olemisega. Sõltuvuses sees olles või selle vangistuses olles on justkui hea olla ja kõik see tundub väga põhjendatud aga inimene sisimas teab ja tunneb, et see on vale.

Lisaks nähtamatule tööle iseendas on aga kurjade mõtetega toime tulemisel tähtis ja oluline osa ka *logismoi'de* pihtimisel, nii nagu eelnevalt sai mainitud, on selline traditsioon õigeusu monastilises elus olulisel ja tähtsal kohal.

2.3. Pontose Evagriose õpetus kaheksast *logismos'est*

Eelmises peatükis vaatlesime kurja mõtte inimhinge juurdumise protsessi, siis selles peatükis vaatleme *logismos'e* erinevaid liike, mille abil saab siis endas tehtava nähtamatu töö käigus tähele panna, eristada ning hoiduda ja ka pihisale pihtida.

Evagriose õpetuse järgi on kurjal mõttel ehk *logismos'el* kaheksa liiki. Järgnevalt toon tema teoses „Πρακτικός“³⁵ toodud liigituse, liigi tähenduse eri keeltes ja iga liigi kohta ka Evagriose „Filokalias“ toodud kirjelduse või lühikese õpetuse kuidas nendest mõtetest hoiduda:

- õgardlus [kr.k *γαστριμαργία* („*gaster*“ (*kõht*) ja „*margos*“ (*rahuldamatu*); eesti k. tähendus inimese kalduvus tarbida liiga palju toitu või jooki]. Evagriose järgi peaks kinni pidama napist ja lihtsast toidust ning mitte otsima mitmekesist ja ahvatlevat rooga. Ta ütleb, et kui sulle peaks tekkima mõte osta ekstravagantseid toite, et külalislahkust pakkuda, siis lükka see kõrvale, ära lase end sellest petta, sest selles varitseb vaenlane, oodates, et

³⁴ John Meyendorff, *Bütsantsi teoloogia: ajalugu ja õpetus*, EAÕK Teoloogiline Instituut, 2022, lk 111.

³⁵ Evagrius of Pontus. *Praktikos* <https://evagriusponticus.net/cpg2430/cpg2430-full-for-reading.html> 21.04.26

sind vaikusest välja rebida. Pea meeles, kuidas Issand noomib Martat (hinge, kes on selliste asjadega üleliia hõivatud), kui Ta ütleb: „Sa muretsed ja oled hädas paljude asjade pärast, vaid ühte on vaja“ (Lk 10:41–42 tõlge „Filokalia“ järgi) – kuulda jumalikku sõna; pärast seda peaks inimene olema rahul kõigega, mis kätte satub. Ta viitab sellele kõigele lisades: „Maarja on valinud parima ja seda ei saa temalt ära võtta“ (Lk 10:42 tõlge „Filokalia“ järgi).³⁶

- ebapuhtus [„Filokalias“³⁷: *unchastity (ebapuhtus, voorusetus); kr.k πορνεία sõnast πόρνη (prostituut)*]. Evagriose järgi: intensiivne palvetamine, väga lihtne toitumine koos valvamiste ja vaimse kontemplatsiooni arendamisega peletavad ebapuhtuse minema nagu kerge pilve.³⁸

- ahnus [„Filokalias“ *avarice; kr.k φιλαργυρία sõnast philos (armastus) ja argyros (hõbe/raha)*]. Evagrios kirjutab nii:

Kui sulle pakutakse ahnust täis mõtet, siis erista need komponentideks: intellekt, mis on mõtte omaks võtnud; kullast mõtlemine; kuld ise; ning ahnuse kirk. Seejärel küsi: millises neist patt seisneb? Kas see on intellekt? Aga kuidas saab siis intellekt olla Jumala kuju? Kas see on kullast mõtlemises? Aga milline mõistlik inimene seda kunagi ütleks? Kas siis on kuld ise patt? Sel juhul, miks see loodi? Sellest järeldub, et patu põhjuseks on neljas element, mis ei ole ei objektiivne reaalsus ega millegi reaalse peale mõtlemine, vaid teatud kahjulik nauding, mis pärast meie vaba valikut sunnib intellekti Jumala loodut valesti kasutama. Just selle naudingu käsib meil Jumala seadus ära lõigata. Kui sa nüüd seda mõtet sel viisil uurid ja komponentideks analüüsid, siis see hävib ja deemon põgeneb, pärast seda kui su meel on selle vaimse teadmise abil kõrgemale tasemele tõstetud.³⁹

- nukrus, meeleheide [„Filokalias“ *dejection, despair; kr.k λύπη kurvastus, lein, valu, ahastus või kurbus*]. Evagrios kirjeldab seda nii:

Kõik demonid õpetavad hingele naudinguid armastama; ainult masenduse demon hoidub sellest, kuna ta moonutab nende mõtteid, kelle sisse ta siseneb, lõigates ära kõik hinge naudingud ja kuivatades seda masenduse kaudu, sest „masendusse langenute luud kuivavad ära“ (Õp 17:22 tõlge „Filokalia“ ja Septuaginta⁴⁰ järgi). Kui see demon ründab vaid mõõdukalt,

³⁶ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 32.

³⁷ Toon siinkohal ka käesoleva uurimistöõ inglise keelses allikas kasutatud terminite vasted, kui need on erinevad tava tõlkest, sest see on vajalik allika uurimisel.

³⁸ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, 47.

³⁹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, 50.

⁴⁰ Septuaginta (lühend LXX) on vanim kreekeelne Vana Testamendi tõlge, mis valmis 3.–1. sajandil eKr ning on õigeusu kiriku jaoks autoriteetne Piibli tekst. See sisaldab heebrea pühakirja ja deuterokanoonilisi raamatuid ning on aluseks paljudele õigeusu liturgilistele tekstidele, eriti psalmidele.

muudab ta eraku kindlameelsemaks, sest ta julgustab teda mitte otsima midagi maist ja hoiduma kõigist naudingutest. Aga kui demon jääb kauemaks, julgustab ta hinge alla andma või sunnib hinge põgenema. Just sellele demonile andis Paulus Korintoses mehe, kes oli pattu langenud. Seepärast kirjutas ta kiiresti uuesti korintlastele, öeldes: „Kinnitage oma armastust tema vastu...“ et ta „liiga suure masendusega ei neelaks end alla“ (2Kr 2:7-8 tõlge „Filokalia“ järgi). Ta teadis, et see vaim võib vaevavates inimestes esile kutsuda ka tõelise meelearanduse.⁴¹;

- viha, vimm [„Filokalias“ *incensive power* (ärritav jõud), *wrath* (viha), *rancour* (vimm); kr.k *ὀργή* (*orge*)]. Evagriose järgi ei saa inimene kirglikke kiusumõtteid endast eemale ajada ilma, et ta ei valvaks oma enda iha ja ärritavat jõudu. Ta taltsutab oma ärritavat jõudu pikameelsuse, kannatlikkuse, andestamise ja kaastundetegudega. Sest nende kahe kirega on seotud peaaegu kõik demonlikud mõtted, mis viivad intellekti katastroofi ja hukatusse.⁴²

- loidus [„Filokalias“: *listlessness*; kr.k *ἀκηδία* (*akedia*), "hooletusse jäätmine", *ἀ-* "puudumine" -*κηδία* "hoolimise"]. Evagrios soovib leida endale töö, mida saad teha oma kätega, kui see on võimalik, ja tee seda nii päeval kui ka öösel, et sa ei oleks kellelegi koormaks ja saaksid lausa teistele anda, nagu apostel Paulus nõu annab (vrd 1Ts 2:9; Ef 4:28). Sel viisil sa võidad loiduse demoni ja ajad minema kõik vaenlase poolt õhutatud soovid; sest loiduse demon kasutab laiskust ära. "Iga laisk inimene on täis himusid" (Õp 13:4 tõlge „Filokalia“ järgi).⁴³

- enesehinnang, endast lugupidamine, lugupidamise otsimine, edevus [„Filokalias“: *self-esteem*; kr.k *κενοδοξία* *kenodoxia* („*kenos*“ tühi, „*doxa*“ *hiilgus, au*) sõna on kasutatud Fl 2:3 eesti k. Piiblis *auahnus*]. Evagrios ütleb, et kui me mõtleme oma vennale, siis me toitume vihkamisest; kui me mõtleme naisele, siis meid liigutab häbiväärne iha; kui me mõtleme kullale ja hõbedale, siis meid täidab ahnus; ja samamoodi, kui me mõtleme Jumalalt saadud andidele, siis meie meel on täis enesehinnangut.⁴⁴

- uhkus (kr.k *ὑπερηφάνια* (*hyperephania* ehk *hyper* (ülal, kõrgemal) ja *phainomai* (ilmuma, paistma, nähtav olema, särama, mõtlema). Evagriose kohaselt tekitab enesehinnang omakorda uhkust ning selle (ja ka eelmise)

⁴¹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 45.

⁴² *Ibid.*, lk 39.

⁴³ *Ibid.*, lk 35.

⁴⁴ *Ibid.*, lk 48.

deemoni saab tema sõnul minema ajada innuka palvetamisega ja sellega, et sa ei tee ega ütle midagi, mis aitab kaasa sinu enda tähtsuse tundele.⁴⁵

Nüüd kui oleme kirjeldanud kaheksa erineva kurja mõtte liiki, tuleks mainida ka seda, et need kaheksa liiki on omakorda asetatud, inimese vaimse arengu mõttes, ka astmelisse järjekorda. Tähendades seda, et inimese vaimse arengu alguses võitleb ta pigem esimestena toodud kurjade mõtetega, teda ründavad rohkem liigsöömise/joomise ja ebapuhtuse mõtted ning vaimsel teekonnal edasi jõudes hakkavad teda ründama loetelu keskel asuvad kurjad mõtted ehk viha/vimma, nukruse ja loiduse kurjad mõtted ning hiljem hakkavad teda ründama loetelu lõpus toodud ehk enesehinnangu ja uhkuse kurjad mõtted.

Evagrios kirjutab „Filokalias“ nii:

Askeetliku elu praktikas meile vastanduvatest deemonitest on kolm rühma, kes võitlevad esirinnas: need, kellele on usaldatud õgardluse isud, need, kes õhutavad ahneid mõtteid, ja need, kes õhutavad meid otsima inimeste lugupidamist. Kõik teised deemonid järgnevad neile ja ründavad omakorda neid, keda esimesed kolm rühma on juba haavanud. Sest keegi ei lange ebapuhtuse deemoni võimu alla, kui ta pole esmalt langenud õgardluse tõttu; ega kelleski ei tõuse viha, kui ta ei võitle toidu, materiaalsete hüvede või inimeste lugupidamise pärast. Ja inimene ei pääse masendusdeemoni eest, kui ta enam ei koge kannatusi, kui ta neist asjadest ilma jääb. Samuti ei pääse keegi uhkusest, kuradi esimesest järglasest, kui ta pole endast välja ajanud ahnust, kõige kurja juurt, sest vaesus teeb inimese alandlikuks, nagu ütleb Saalomon.“ (vrd Õp 10:4 tõlge „Filokalia“ ja LXX järgi).⁴⁶

Ta lisab, et keegi ei saa langeda ühegi deemoni võimu alla, kui teda pole haavanud need tema poolt mainitud rindejoonel olevad deemonid. Seepärast pakkus kurat Päästjale välja ka need kolm mõtet: esiteks manitses ta Teda kivid leivaks muutma; seejärel lubas ta Talle kogu maailma, kui Kristus maha langeb ja Teda kummardab; ja kolmandaks ütles ta, et kui meie Issand Teda kuulab, saab Ta austatud ega kannata midagi templi harjalt kukkudes. Aga meie Issand, olles näidanud end neist kiusatustest üle olevat, käskis kuradil „Tema selja taha jääda“. Evagrios ütleb: „Sel viisil õpetab Ta meile, et pole võimalik kuradit ära ajada, kui me neid kolme mõtet põlglikult ei hülga (vrd Mt 4:1-10).“⁴⁷ Sellele Matteuse evangeeliumi kirjakohtadele toetub filokalistlik kurja mõtte psühholoogia.

⁴⁵ *Ibid.*, lk 46.

⁴⁶ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 38.

⁴⁷ *Ibid.*, lk 38.

Siit on näha, et õigeusu monastilises elus toimub pidev nähtamatu töö erinevat liiki kurjade mõtete rünnakutega toimetulemisega.

Evagrios kirjutab oma „Filokalia“ tekstis „Eristamisest mõtete ja kirgede osas“ nii:

Mõnikord katkestatakse meie mõtted ära ja mõnikord on meie mõtted need, mis meid eemale viivad. Kurjad mõtted katkestavad ära head mõtted ja omakorda kurjad mõtted katkestatakse ära heade mõtete poolt. Püha Vaim paneb seega tähele, millisele mõttele me eelistuse anname, ja mõistab meid vastavalt hukka või heaks. Ma mõtlen midagi sellist: mulle tuleb pähe mõte osutada külalislahkust ja see on Issanda pärast; aga kui kiusaja ründab, lõigatakse see mõte ära ja selle asemel soovitab ta osutada külalislahkust uhkuse pärast. Jällegi tuleb mulle pähe mõte osutada külalislahkust, et teiste silmis külalislahke näida. Aga see mõte omakorda lõigatakse ära, kui tuleb parem mõte, mis paneb mind seda voorust harrastama Issanda pärast, mitte selleks, et inimestelt lugupidamist saada.

Ta lisab, et pärast pikka vaatlust oleme õppinud ära tundma erinevust inglite mõtete, inim mõtete ja deemonitelt pärit mõtete vahel. Inglite mõte tegeleb asjade tõelise olemuse ja nende vaimse olemuse uurimisega.⁴⁸

Teise peatüki kokkuvõtteks: olles nüüd käsitlenud nähtamatu töö mõistet ning kirjeldanud selle mõiste sisu, läheme töö viimase peatüki juurde, kus käsitlen kogumiku „Filokalia“ valitud tekste, uurimistöö ülesandest lähtuvalt.

⁴⁸ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk. 42-43.

3. Nepsise ja hesychia vooruse praktiseerimisest kogumiku „Filokalia“ tekstide põhjal

Käesoleva töö viimases osas uurin kogumiku „Filokalia“ tekste ning toon sealt kirjeldusi õigeusu monastilise elu nähtamatus töös *nepsis’e* (intellekti kaitsmise, vaimse kainuse, valvsuse, eristamisvõime) ja *hesychia* (südame vaikuse, lakkamatu palve) vooruste praktiseerimise kohta, mida pühad neptilised isad, ehk *nepsis’t* ja ka *hesychia’t* praktiseerinud „Filokalia“ kogumiku tekstide autorid, on kogumikus selle kohta kirjutanud. Toon esmalt lühikese teksti ajaloolise tutvustuse ehk mida selle teksti ajaloo kohta teada on ning seejärel toon tekstist käesolevasse töösse sobivaid väljavõtteid.

3.1. Tekst „Valvsusest ja pühadusest“

Kogumiku „Filokalia“ teksti „Valvsusest ja pühadusest“ autoriks pidas püha Nikodemos kogumikku koostades Jeruusalemma Hesühhiost, kes oli paljude piiblikommentaaride autor ja elas viienda sajandi esimesel poolel. Tänapäeval on aga üldtunnustatud, et „Valvsusest ja pühadusest“ on hoopis teise Hesühhiose teos, Siinai Hesühhiose, kes oli Siinai mäel asuva Jumalaema Põleva Põõsa kloostri (tänapäeval Siinai Püha Katariina kloostri) abt (ehk iguumen, mungakloostri ülem).⁴⁹

Hesühhios ütleb et, nii nagu on võimatu elada praegust elu ilma söömata ja joomata, on ka hingel võimatu saavutada midagi vaimset ja kooskõlas Jumala tahtega või olla vaba vaimsest patust, ilma intellekti ja südame puhtust kaitsmata, mida tõeliselt kirjeldatakse kui valvsust; ja see on nii isegi siis, kui inimene sunnib end karistuse kartuses mitte patustama.⁵⁰

Ta lisab, et meie intellekt peaks tarkuse ja oskusega kontrollima meie motivatsiooni ja ihasid, neid reguleerides, manitsedes, parandades ja valitsedes nagu kuningas valitseb oma alamate üle. Isegi kui nad selle vastu mässavad, juhib meie sisemine intelligentsus kirgi viisil, mis on kooskõlas Jumala tahtega, sest me oleme selle seadnud nende üle valitsema. Ta toob oma sõnadele toeks kirjakohta, kus Issanda vend kuulutab: „*Kes oma sisemises intelligentsuses (arukuses, kainuses) ei*

⁴⁹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 161.

⁵⁰ *Ibid.*, lk 181.

eksi, see on täiuslik mees ja suudab taltsutada ka kogu ihu“ (Jk 3:2 tõlge „Filokalia“ järgi).⁵¹

Ja lisab veel tähelepanelikkuse, valvsuse ja südamerahu kohta:

*Kui sa tahad olla „Issandas“, siis ära teeskle lihtsalt mungana olemist, ja heana, ja leebena ning alati Jumalaga üks olevat; otsusta olla selline inimene tões. Taotle kogu oma jõuga tähelepanelikkuse voorust – seda intellekti valvamist ja jälgimist, seda täiuslikku südamerahu ja hinge õnnistatud seisundit, mil ta on vaba kujutelmadest, mida aga inimeses liiga harva leidub. See on tõelise vaimse tarkuse tee. Suure valvsuse ja tulinõu sooviga käige mööda seda teed koos jeesuspalvega, alandlikkuse ja keskendumisega, hoides nii meelte kui ka mõistuse huuled vaiksed, kontrollides end toidus ja joogis ning kõiges võrgutavas; käige mööda seda mõistmises treenitud meelega ja Jumala abiga õpetab see teile asju, mida te pole lootnud; see annab teile teadmisi, valgustatust ja õpetust, millele teie mõistus oli läbitungimatu, kui te ikka veel kõndisite kirgede ja pimedate tegude hämaruses, vajudes unustusse ja kaose segadusse. Nii nagu orud annavad külluslikult nisu, nii tekitab see tarkus südames rohkelt õnnistusi – või õigemini, meie Issand Jeesus Kristus tekitab neid, sest ilma Temata ei saa me midagi teha (vrd Jh 15:5).*⁵²

Püha Siinai Hesühios lisab, et südame vaikuse (hinge liikumatuse, rahulikkuse) kaudu saab intellekt suurt kasu sellest, et kõik patud, mis varem mõtetena intellekti tabasid ja mis pärast meele poolt tunnistamist muutusid välisteks patu tegudeks, on nüüd vaimse valvsuse abil ära lõigatud. Sest meie Issanda Jeesuse Kristuse abiga ei lase see valvsus neil pattudel meie sisemusse siseneda ja seeläbi välisteks kurjadeks tegudeks kasvada.⁵³

Püha Siinai Hesühios kirjutab, et suur seaduseandja Mooses – või õigemini Püha Vaim – viitab selle vooruse puhtale, kõikehõlmavale ja õilsale iseloomule ning õpetab meile, kuidas seda omandada ja täiustada, kui ta ütleb: „*Ole enda suhtes tähelepanelik, et su südamesse ei tõuseks salajane asi, mis on ülekohus*“ (5Ms 15:9 tõlge „Filokalia“ ja LXX järgi). Hesühiose järgi viitab fraas „salajane asi“ kurja mõtte esimesele ilmutamisele ning seda nimetavad kirikuisad provokatsiooniks, mille kurat südamesse toob.⁵⁴ Südame puhastamine, mille kaudu me saavutame alandlikkuse ja kõik ülalt tulevad õnnistused, seisneb lihtsalt selles, et me ei lase

⁵¹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 184.

⁵² *Ibid.*, lk 182.

⁵³ *Ibid.*, lk 181.

⁵⁴ *Ibid.*, lk 162-163.

kurjadel mõtetel oma hinge siseneda.⁵⁵ Ta lisab, et tõeline munk on see, kes on saavutanud valvsuse; ja see, kes on tõeliselt valvas, on oma südames munk.⁵⁶

Hesychia kohta kirjutab Püha Siinai Hesühios nii, et kui me pole saavutanud kurjadest mõtetest (*logismoi*) vaba palvet, pole meil relva, millega võidelda. Selle palve all peab ta silmas palvet, mis on alati aktiivne hinge sisemises pühamus ja mis Kristust appi kutsudes piitsutab ja kõrvetab meie salajast vaenlast.⁵⁷

Ta lisab jeesuspalve kohta:

Kogemusest oleme õppinud, et sellele, kes soovib oma südant puhastada, on tõeliselt suur õnnistus pidevalt Issanda Jeesuse nime appi hüüda oma vaenlaste vastu. Pange tähele, kuidas see, millest ma kogemusest räägin, on kooskõlas Pühakirja tunnistusega. Kirjutatud on: „Valmistu, Iisrael, appi hüüdma Issanda, oma Jumala nime“ (vrd Am 4:12, tõlge „Filokalia“ ja LXX järgi); ja apostel ütleb: „Palvetage lakkamatult“ (1Ts 5:17). Meie Issand ise ütleb: „Ilma minuta ei saa te midagi teha. Kui inimene jääb minusse ja mina temasse, siis ta kannab palju vilja“; ja taas: „Kui inimene ei jää minusse, siis ta heidetakse välja nagu oks“ (Jh 15:5-6 tõlge „Filokalia“ järgi). Palve on suur õnnistus ja see hõlmab kõiki õnnistusi, sest see puhastab südant, milles usklik näeb Jumalat.⁵⁸

Ta lisab kirjelduse meie vaimsete vaenlaste kohta ning kuidas vaimse kogemuse ja Jumala abiga nendega hakkama saada:

Need, kellel kogemused puuduvad, peaksid teadma, et ainult oma intellekti lakkamatu valvsuse ja Jeesuse Kristuse, meie Looja ja Jumala pideva appi hüüdmise kaudu saame meie, kes oleme nii vaimult kui ka kehalt robustsed ja kohmakad, ületada oma kehatud ja nähtamatud vaenlased; sest nad pole mitte ainult peened, kiired, pahatahtlikud ja osavad pahatahtlikkuses, vaid neil on ka sõjapidamise kogemused, mis on omandatud kõigi aastate jooksul alates Aadamast. Kogenematutel on relvadeks jeesuspalve ja soov proovida eristada, seda mis on Jumalalt. Kogenutel on parim võimalik meetod ja õpetaja: tegutsemine, eristamisvõime ja rahu Jumalalt endalt.⁵⁹

⁵⁵ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 196.

⁵⁶ *Ibid.*, lk 190.

⁵⁷ *Ibid.*, lk 165.

⁵⁸ *Ibid.*, lk 173.

⁵⁹ *Ibid.*, lk 169.

3.2. Tekstid „Reeglid“ ja „Skiita pühadest isadest ja eristamisvõimest“

Püha Nikodemos lisas „Filokalia“ kogumikku Püha Johannes Kassianuse peamiste kirjutiste teatud osade kreekakeelsed kokkuvõtted. Esimene tekst, „Kaheksast pahest“, on võetud tema teose „Reeglid“ („The Institutes of the Coenobia“ ehk „Koinobiitliku⁶⁰ kloostri reeglid“) V–XII raamatust; teine tekst, „Skiita pühadest isadest⁶¹ ja eristamisvõimest“, pärineb tema teosest „Kogumikud“ (The Conferences; Collationes), I–II raamatust. „Filokalias“ toodud kreekakeelne versioon lühendab ladinakeelset originaali märkimisväärselt.⁶²

Püha Johannes Kassianus kirjutab oma tekstis „Skiita pühadest isadest ja eristamisvõimest“ eristamisvõime kohta, et see pole väike voorus, vaid üks Püha Vaimu tähtsamaid ande. Ta lisab, et nende andide kohta ütleb apostel:

Nii antakse ühele Vaimu kaudu tarkusesõna, teisele aga tunnetusesõna sellesama Vaimu poolt; ühele usku sessamas Vaimus, teisele aga tervendamise armuande ikka samas Vaimus; ühele väge imetegudeks, teisele prohvetlikku kuulutamist, kolmandale võimet eristada vaime“ (1Kr 12:8-10). „Aga kõike seda teeb üks ja sama Vaim“ (1Kr 12:11).

Kassianuse kohaselt seega ei ole eristusvõime and midagi ilmalikku ega tähtsusetut. See on Jumala armu suurim and. Munk peab seda andi otsima kogu oma jõu ja usinusega ning omandama võime eristada temasse sisenevaid vaime et neid täpselt hinnata. Ta lisab, et muidu ei lange ta pimeduses ringi uidates mitte ainult kurjuse kõige räpasematesse aukudesse, vaid komistab isegi siis, kui tema tee on sile ja sirge.⁶³

Ta kirjutab kuidas ükskord tuldi Püha Antoniose⁶⁴ juurde, et temalt täiuslikkuse vooruse kohta küsida. Nad küsisid temalt: „*Milline on kõigist voorustest*

⁶⁰ Kogukondliku eluviisiga klooster.

⁶¹ Skiita pühad isad olid 4.–5. sajandil Egiptuses, tänapäevase asukoha järgi, Wadi El Natruni kõrbes elanud kristlikud erakmungad, kes olid tuntud oma askeetluse, tarkuse ja kloostritraditsiooni arendamise poolest. Võtmeisikute hulka, keda sageli mainitakse „Kõrbeisade ütlustes“ ja „Filokalia“ kogumikus, kuuluvad Egiptuse Püha Makarios Suur, Püha Mooses Must (St. Moses the Black), Püha Arsenius Suur ja Püha Nitria Pambo. Info pärineb interneti otsingust „The Holy Fathers of Sketis“.

⁶² St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 72.

⁶³ *Ibid.*, lk 98.

⁶⁴ Püha Antonios Suur (kr.k Άγιος Αντώνιος ο Μέγας) (umbes 251–356) oli Egiptuse kõrbeisa, keda peetakse õigeusu monastilise elu rajajaks. Tema mälestuspäeva tähistatakse 17. jaanuaril.

suurim – me peame silmas voorust, mis suudab munka kuradi ja tema pettuse võrkude eest kaitsta?“ Püha Antonios ütles:

Just eristamise voorus õpetab inimest käima kuninglikul teel, kaldumata paremale liigse enesekontrolli ega vasakule ükskõiksuse ja lohakuse tõttu. Eristamine on omamoodi hinge silm ja latern, nagu öeldakse evangeeliumi lõigus: „Keha valgus on silm; kui su silm on puhas, on kogu su keha valgust täis. Aga kui su silm on kuri, on kogu su keha pimedust täis“ (Mt 6:22–23 tõlge „Filokalia“ järgi). Ja just seda me leiamegi; sest eristamise vägi, uurides kõiki inimese mõtteid ja tegusid, eristab ja heidab kõrvale kõik, mis on madal ja Jumalale mittemeeldiv, ning hoiab teda vabana pettekujutlustest.⁶⁵

Püha Johannes Kassianus oma tekstis „Kaheksast pahest“, põhinedes Vana Testamendi kirjakohtadele, ütleb et Jumala käsk esimesele inimesele Aadamale oli see, et ta käskis tal valvata mao pead (vrd 1Ms 3:15, LXX), ehk valvata esimesi aimdusi kahjulikest mõtetest, mille abil madu üritab meie hinge imbuda. Ta lisab, et kui me ei võta vastu mao pead, mis on kurja mõtte provokatsioon, siis me ei võta vastu ka tema ülejäänud keha, see tähendab nõustumist meelelise naudinguga, millele see kuri mõte vihjab – ja seeläbi takistame oma meeles selle lubamatu teo enda. Kassianus ütleb, et nagu on kirjutatud, peaksime „varahommikul hävitama maa pealt kõik kurjad“ (Ps 101:8 tõlge „Filokalia“ ja LXX järgi), eristades jumaliku teadmise valguses oma patused mõtted ja seejärel Issanda õpetuse kohaselt need täielikult maalt – oma südametest – välja juurima. Kuni Babülioni lapsed – mille all ma peab ta silmas meie kurje mõtteid – on veel noored, peaksime nad maha lööma ja kalju vastu, see on Kristuse vastu, purustama (vrd Ps 137:9; 1Kr 10:4). Ta lõpetab, et kui need mõtted kasvavad tugevamaks seetõttu, et me nendega nõustume, ei suuda me neist ilma suure valu ja vaevata üle saada.⁶⁶

3.3. Tekst „Intellekti kaitsmisest“

Teksti „Intellekti kaitsmisest: kakskümmend seitse teksti“ autori isikus on teatav ebakindlus. Püha Nikodemose sõnul elas Püha Jesaja Erak umbes aastal 370 ja oli Egiptuse Püha Makarios Suure kaasaegne. Enamik ajaloolasi peab aga teda tänapäeval hilisemaks. Tänapäeval seostatakse teda tavaliselt munk Jesajaga, kes elas algselt Egiptuses Sketises ja kolis seejärel pärast 431. aastat Palestiinasse, suri lõpuks kõrges eas erakuna Gaza lähedal 11. augustil 491. aastal (teiste sõnul aastal 489).

⁶⁵ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 99.

⁶⁶ *Ibid.*, lk 76-77.

Olenemata sellest, millist kuupäeva eelistatakse, on ilmne, et autor peegeldab Egiptuse ja Palestiina kõrbeisade autentset vaimsust neljandal ja viiendal sajandil. Püha Nikodemos kiidab eriti Püha Jesaja Erak nõuandeid deemonlike provokatsioonide tõrjumiseks ja vajaduse kohta olla tähelepanelik südametunnistuse suhtes. Püha Nikodemos annab siin vaid lühikesi väljavõtteid palju pikemast teosest, mida pole veel inglise keelde tõlgitud.

Püha Jesaja Erak kirjutab südame ja intellekti valvamisest oma tekstis „Intellekti kaitsmisest“ nii:

Ma annan teid, et te ei jäta oma südant valveta nii kaua, kui te kehas olete. Nii nagu põllumees ei saa olla kindel oma põllul kasvava saagi suhtes, sest ta ei tea, mis sellega juhtub enne, kui see tema aita pannakse, ei tohiks ka inimene oma südant valveta jätta seni, kuni tal on veel hing ninasõõrmetes. Kuni viimase hingetõmbeni ei tea ta, milline kirk teda ründab; seega seni, kuni ta hingab, ei tohiks ta oma südant valveta jätta, vaid peaks igal hetkel paluma Jumalalt abi ja halastust. See, kes sõjas abi ei saa, ei tohiks rahus olles kindlustunnet tunda.⁶⁷

Püha Jesaja Erak ütleb, et kui oleme kord hakanud Jumalat otsima tõelise pühendumusega ja kogu südamest, siis ei saa me ette kujutadaagi, et oleme juba Tema tahtega kooskõlas. Niikaua kui meie südametunnistus noomib meid millegi eest, mida oleme teinud vastupidiselt oma loomusele, ei ole me veel vabad: noomitus tähendab, et me oleme ikka veel katsumuse all ja meid pole veel õigeks mõistetud. Aga kui me palvetades leiame, et miski ei süüdistata meid kurjuses, siis oleme vabad ja Jumala tahte läbi oleme astunud Tema rahusse.⁶⁸

Ta lisab:

Kui näed endas head saaki kasvamas, mida enam ei lämmataks kurja umbrohi. Kui leiad, et deemonid on vastumeelselt eemale tõmbunud, veendunud, et pole mõtet sinu meeli edasi rünnata; kui „pilv varjutab su telki“ (vrd 2Ms 40:34) ja „päike ei kõrveta sind päeval ega kuu öösel“ (Ps 121:6 tõlge LXX järgi); kui leiad end olevat varustatud oma telgi püstitamiseks ja selle hoidmiseks nii, nagu Jumal soovib – kui see kõik on juhtunud, siis oled sa Jumala abiga võidu saavutanud ja edaspidi varjutab Tema ise su telki, sest see on Tema oma.

Nii kaua kui võitlus kestab, on mees täis hirmu ja värisemist, mõeldes, kas ta võidab täna või saab lüüa, kas ta võidab homme või saab lüüa: võitlus ja stress pigistavad ta südant. Aga kui ta on saavutanud kirgede puudumise, saab võitlus läbi; Ta saab võiduauhinna ega muretse enam nende kolme pärast, kes olid lahutatud, sest nüüd on nad Jumala läbi omavahel rahu teinud. Need kolm on hing, keha ja vaim. Kui nad Püha Vaimu väe läbi üheks saavad, ei saa neid enam lahutada. Ärge siis

⁶⁷ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 25.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 25.

*arvake, et olete patule surnud, niikaua kui te kannatate vastaste vägivalda, olgu ärkvel olles või magades. Sest seni, kuni inimene veel areenil võistleb, ei saa ta võidus kindel olla.*⁶⁹

Püha Jesaja Erak ütleb, et kui intellekt tugevneb, valmistub see taotlema armastust, mis kustutab kõik kehalised kired ja mis takistab kõigel, mis on loodusega vastuolus, südame üle võimust võtmast. Seejärel intellekt, võideldes loodusega vastuolus oleva vastu, eristab ta sellest, mis on loodusega kooskõlas.

Püha Jesaja Erak manitseb meid uurima ennast iga päev Jumala ees ja avastama, millised maised kired on meie südames, need sealt välja ajama ning seeläbi pääsema Tema kohtumõistmisest.⁷⁰

3.4. Tekst „Armastusest“

See on üks neljast Püha Maksimos Usutunnistaja tekstist, mis on jõudnud kogumikku „Filokalia“. Tekst pealkirjaga „Nelisada teksti armastusest“⁷¹ on kõigist tema teostest kõige vahetumalt ligitõmbavam ja ka üks kergemini mõistetavamaid tekste. See kuulub tema varasemate kirjutiste hulka, mille ta arvatavasti kirjutas aastal 626, kui ta viibis Kyzikosel.⁷²

Oma tekstis kirjutab, et kui intellekt seob end kurjade ja räpaste mõtetega, kaotab see oma lähedase osaduse Jumalaga.⁷³

Viidates Pauluse kolosslaste kirja kirjakohtadele: „*Surmake siis teie sees kõik maine: voorusetus (ebapuhtus), rüvedus, kirg, kuri himu ja ahnus*“ (Kl 3:5 tõlge „Filokalia“ järgi), ütleb Püha Maksimos Usutunnistaja, et maiseks nimetab Paulus lihalikku tahet. Ebapuhtus või voorusetus on Pauluse sõna patu tegeliku toimepanemise kohta. Rüvedus on see, kuidas Paulus nimetab patuga nõustumist. Kirg on Pauluse termin kirglike mõtete kohta. Kurja himu all peab Paulus aga silmas mõtte ja iha aktsepteerimise tegu. Ja ahnus on tema nimi sellele, mis tekitab ja edendab kirge. Kõike seda käskis Paulus meil suretada kui lihaliku tahte „aspekte“.

⁶⁹ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume I*, lk 25-26.

⁷⁰ *Ibid.*, lk 25-26.

⁷¹ Tekst koosneb neljast sajaks nummerdatud lõigust, sellest ka selline pealkiri tekstil, nii on ka enamused teised kogumiku „Filokalia“ tekstid lõikude kaupa nummerdatud. Teksti autori sõnul muudab lühikestesse lõikudesse teksti koondamine, teksti meeldeajamise ja omastamise lihtsamaks.

⁷² St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume II*, lk 49.

⁷³ *Ibid.*, lk 58.

Püha Maksimos Usutunnistaja lisab, et esmalt toob mälestus intellekti mingi kiretu mõtte. Selle püsimisega äratav see kire. Kui kirge ei kustutata, veenab see intellekti sellega nõustuma. Kui see nõusolek on antud, pannakse toime tegelik patt. Ta ütleb, et seetõttu, kirjutades paganlusest pöördunutele, käsib püha Paulus oma tarkuses neil kõigepealt kõrvaldada tegelik patt ja seejärel süstemaatiliselt tagasi pöörduda põhjuse juurde. Põhjus on ahnus, mis tekitab ja soodustab kirge. Püha Maksimos Usutunnistaja arvab, et ahnus tähendab antud juhul õgardlust, sest see on vooruslikkuse ema ja toitja. Sest ahnus on patt mitte ainult vara, vaid ka toidu suhtes, nii nagu enesekontroll on seotud nii toidu kui ka varaga.⁷⁴

Püha Maksimos Usutunnistaja kirjutab, et kui intellekt on kord kirgedest täiesti vaba, hakkab see häirimatult loodu üle mõtisklema, rajades teed Püha Kolmainsuse tundmise poole. Puhtas olekus hakkab intellekt, loodu kontseptuaalsete⁷⁵ kujundite vastuvõtmisel, neid asju vaimselt mõtisklema. Aga kui see on laiskusega rüvetatud, siis kuigi selle kontseptuaalsed kujundid võivad üldiselt olla kirgedest vabad, tekitavad need kujundid, mis on seotud inimestega, temas häbiväärseid või pahelisi mõtteid.⁷⁶

3.5. Tekst „Nähtamatust tööst Kristuses“

Tekst „Nähtamatust tööst Kristuses“ on Filadelfia metropoliit Teoleptose lühike, kuid põhjalik ülevaade kloostrikutsumusest, pakkudes praktilist nõu igapäevaelu välise korralduse kohta – käitumise kohta kirikus ja sööklas, vestluste kohta kogukonnas ja väliste inimestega, psalmoodia, vaimuliku lugemise, töö ja une kohta, kuid käsitledes ennekõike sisemist palvet. Ta viitab mitu korda Jeesuse nime appi hüüdmisele ja mainib lühidalt jumaliku valguse valgust. Siin, tuginedes varasemale traditsioonile, ennetab ta teemasid, mida Palamas hiljem 14. sajandil käsitles.⁷⁷

Teoleptos kutsub meid oma tekstis tõrjuma kurjad mõtted ja mitte laskma neil meie südamesse tungida ja sinna jääda; sest kui kirgedest läbi imbinud mõtted püsivad, äratavad need kired ellu ja on intellektile surm. Ta lisab, et niipea kui sa

⁷⁴ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume II*, lk 60.

⁷⁵ algupärase idee või kavatsuste kohase.

⁷⁶ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume II*, lk 60.

⁷⁷ St Nikodimos, St Makarios. *The Philokalia Volume IV*, lk 176.

tunned, et need sind ründavad, püüa need palve noolega hävitada. Kui nad sind ikka ja jälle pealetükkivalt ründama hakkavad, su meelt segadusse ajades, kord eemaldudes, kord uuesti rünnates, võid olla kindel, et sinu eelnev soov nende järele annab neile jõudu. Kuna hinge vaba tahe on sel viisil nende kasuks võidetud, siis on neil nüüd seaduslik õigus selleks ja seetõttu nad häirivad ja tüütavad. Teoleptos kirjutab, et seepärast peaksime me need pihi kaudu paljastama, sest kurjad mõtted põgenevad kohe, kui need hukka mõistetakse. Ta ütleb, et nii nagu pimedus taandub valguse paistes, nii hajutab pihi valgus kirglike mõtete pimeduse. Kurjad mõtted põgenevad segaduses, kui leiavad, et meel on pideva, tõeliselt kahetseva palve tulemusena juba kirgedest vaba.⁷⁸

Käesoleva töö kolmanda ja viimase peatüki kokkuvõtteks ning kogu töö järelduseks: olles seadnud töö eesmärgiks uurida ja kirjeldada nähtamatu töö mõistet, kirjeldasin seda esmalt kui kahe vooruse *nepsis* ja *hesychia* praktiseerimist ja seejärel avasin mõiste sisu kogumiku tekstide põhjal, leian käesoleva töö kirjutajana, et töö ülesande püstitus ja töö selline ülesehitus aitab kogumikku „Filokalia“ eestikeelsele lugejaskonnale tutvustada ja seeläbi ka kogumiku tekste laiema lugejaskonnani viija. Nagu sissejuhatuses mainitud, on nende tekstide tõlgete avaldamisel eri keeltes, olnud hilisem suur vaimulik mõju nendes piirkondades, loodan, et ka eestikeelne lugeja saab tulevikus aina enam abi ja juhendust ka selle kogumiku, õigeusu elamise jaoks väga olulistest, tekstidest.

⁷⁸ *Ibid.*, lk 186.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk on uurida ja selgitada nähtamatu töö mõistet kogumiku „Filokalia“ tekstide põhjal.

Töö esimeses peatükis on toodud kogumiku ajaloo kohta lühike ülevaade, kirjeldades ka kogumiku nime tähendust, sünnilugu ja kogumiku tekstide valikut, ning käsitlusele tulevate tekstide autorite tutvustus.

Teises peatükis toon esmalt laiemat konteksti nähtamatu töö mõistele, mis on vajalik eelteadmine enne kogumiku „Filokalia“ tekstidega tutvumist. Peatüki alguses toon nähtamatu töö mõiste selgituse, intellekti valvamise kahe vooruse *nepsis* ja *hesychia* praktiseerimise kaudu. *Nepsis* on kreeka keelne termin, mida kasutatakse õigeusu askeetliku praktika kohta, mille käigus kaitstakse oma sisemist seisundit kiusatuste ja segajate eest, et säilitada fookus Jumalal, valvates aktiivselt oma mõtteid ja impulsse, et takistada neil muutumast patusteks tegudeks. Mõiste *hesychia* viitab hinge sisemisele liikumatusele, rahulikkusele ja südame vaikusele, mille eesmärk on saavutada sisemise vaikuse seisund koos "südame palve" ehk lakkamatu palve, jeesuspalvega (mille lühem vormel on: "Issand Jeesus Kristus, heida armu minu peale", kr.k „Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με“)

Teine peatükk jätkub Pontose Evagriose kirgede psühholoogia koos kurja mõtte ehk *logismoi* inimhinge juurdumise viie astme kirjeldusega. Selle järgi on inimmeelele (intellektile) loomupärane olla suunatud Jumala poole, ja kurjast kõik see, mis meelt Jumalast lahutab. *Logismos* (kr.k λογισμός) tähendades kurja mõtet, mis pärineb väljaspool inimmeelt, kurjast, ja mille eesmärk on tekitada inimese tähelepanu hajutamist, pahameelt või kirgi. Kirikuisade õpetustes üksikasjalikult kirjeldatud *logismoi* ehk kurjade mõtete inimhinge juurdumise viis etappi, ehk tee kurjast mõttest pattu langemiseni, on käesolevas töös kirjeldatud nii: *logismoi* rünnak, interaktsioon, nõusolek, vangistus ning patu tegu.

Teise peatüki lõpetab Pontose Evagriose kaheksa *logismoi* õpetus ning toon tema teoses „Πρακτικός“ (ei ole osa kogumikust „Filokalia“) kirjeldatud kaheksa *logismoi* liiki (õgardlus, ebapuhtus, ahnus, meeleheide, viha, loidus, enesehinnang ja uhkus). Toon iga liigi kohta ka Evagriose „Filokalias“ toodud lühikese õpetuse, kuidas nendest mõtetest hoiduda.

Töö viimases, kolmandas, peatükis uurin kogumiku „Filokalia“ tekste ning toon sealt kirjeldusi õigeusu monastilise elu nähtamatus töös *nepsise* ja *hesychia* vooruste praktiseerimise kohta, mida pühad neptilised isad, ehk *nepsist* ja ka *hesychiat* praktiseerinud „Filokalia“ kogumiku tekstide autorid, on kogumikus selle kohta kirjutanud. Toon esmalt lühikese teksti ajaloolise tutvustuse ehk mida selle teksti ajaloo kohta teada on ning siis toon tekstist käesolevasse töösse sobivaid väljavõtteid. Teksti väljavõtted on käesolevasse töösse toodud vaid valikuliselt, mis annab vaid põgusa eelmaitse selleks, et igäüks saaks juba iseseisvalt kogumiku „Filokalia“ tekstid põhjalikumaks lugemiseks ette võtta, kasutades käesoleva töö teises peatükis toodud eelteadmisi.

Summary

THE CONCEPT OF INVISIBLE WORK IN ORTHODOX MONASTIC LIFE BASED ON THE COLLECTION “PHILOKALIA”

The aim of this research is to investigate and explain the concept of invisible, inner work based on the texts of the collection “Filokalia”.

The first chapter of the work provides a brief overview of the history of the collection, describing the meaning of the name of the collection, the story of its origin and the selection of texts in the collection, as well as an introduction to the authors of the texts under discussion.

In the second chapter, I first provide a broader context for the concept of invisible work, which is a necessary background knowledge before getting acquainted with the texts of the collection “Philokalia”. At the beginning of the chapter, I provide an explanation of the concept of invisible work, through the practice of the two virtues of guarding the intellect, *nepsis* and *hesychia*. *Nepsis* is a Greek term used for the Orthodox ascetic practice of protecting one’s inner state from temptations and distractions in order to maintain focus on God, actively guarding one’s thoughts and impulses to prevent them from turning into sinful acts. The term *hesychia* refers to the inner stillness, calmness and silence of the soul, the aim of which is to achieve a state of inner silence, together with the "prayer of the heart" or unceasing prayer, the Jesus Prayer (the shorter formula of which is: "Lord Jesus Christ, have mercy on me", Greek: "Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με")

The second chapter continues with Evagrius of Pontus's psychology of the passions, with a description of the five stages of the rooting of evil thought, or *logismoi*, into the human soul. According to this, it is natural for the human mind (intellect) to be directed towards God, and evil is everything that distracts the mind from God. *Logismos* (Greek: λογισμός) means an evil thought that comes from outside the human mind, from evil, and whose purpose is to cause a person's distraction, resentment or passions. The five stages of *logismoi*, or the rooting of evil thoughts in the human soul, or the path from evil thought to the fall into sin, described in detail in the teachings of the Church Fathers, are described in this work

as follows: the attack of *logismoi*, interaction, consent, imprisonment, and the act of sin.

The second chapter concludes with the teachings of Evagrius of Pontus on the eight *logismoi*, and I present the eight types of *logismoi* described in his work “Πρακτικός” (not part of the collection “Philokalia”) (gluttony, impurity, greed, despair, anger, sloth, self-esteem, and pride). For each type, I also present a brief teaching from Evagrius’s “Philokalia” texts on how to avoid these thoughts.

In the last, third, chapter of the work, I examine the texts of the collection “Filokalia” and bring from them descriptions of the practice of the virtues of *nepsis* and *hesychia* in the invisible work of Orthodox monastic life, which the holy Neptic fathers, i.e. the authors of the texts of the collection “Filokalia” who practiced *nepsis* and also *hesychia*, have written about in the collection. I first give a brief historical introduction to the text, i.e. what is known about the history of this text, and then I bring excerpts from the text suitable for this work. The excerpts of the text are included in this work only selectively, which only gives a brief foretaste so that everyone can independently undertake a more thorough reading of the texts of the collection “Filokalia”, using the prior knowledge provided in the second chapter of this work.

Analiüsitav allikas

St. Nikodimos of the Holy Mountain, **St. Makarios** of Corinth. *The Philokalia: The complete text, Volume One*. Translated by G.E.H Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. Faber and Faber, London, 1979.

https://cdn.subsplash.com/documents/9XTSHD/_source/a83abf6d-e08b-4f71-90e4-71bb9c2bc5f6/document.pdf 28.01.2026

St. Nikodimos of the Holy Mountain, **St. Makarios** of Corinth. *The Philokalia: The complete text, Volume Two*. Translated by G.E.H Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. Faber and Faber, London, 1981.

https://cdn.subsplash.com/documents/9XTSHD/_source/6c979152-7c2b-41ad-a2cc-962725f5b9da/document.pdf 28.01.2026

St. Nikodimos of the Holy Mountain, **St. Makarios** of Corinth. *The Philokalia: The complete text, Volume Four*. Translated by G.E.H Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware. Faber and Faber, London, 1995.

https://cdn.subsplash.com/documents/9XTSHD/_source/f48a582e-b4b9-42ab-b6ec-897baecee866/document.pdf 28.01.2026

Kasutatud kirjandus

Piibel. *Vana Testament, Apokrüüfid, Uus Testament.* Tallinn: Eesti Piibliselts, 2009.

Stefanus, Tallinna ja kogu Eesti metropoliit. *Kõrbeisade vaimsus: Katsumus kogu eluks.* Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar, 2008.

Ware, Kallistos. *Õigeusu tee.* Tallinn: EAÕK kirjastustoimkond, 2001.

KALLISTOS, Bishop of Diokleia. *The inner unity of the Philokalia and its influence in East and West.* Edit. Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation, Athens 2004. (Abstarct)

St. John Climacus. *The Ladder of Divine Ascent.* Translated by Archimandrite Lazarus Moore. Harper & Brothers, 1959.

<http://www.prudencetrue.com/images/TheLadderofDivineAscent.pdf> 04.05.26.

Bingaman, Brock. *The Philokalia: A Classic Text of Orthodox Spirituality.* Oxford: Oxford University Press, 2012.

Noble, Ivana. *Reception of Philokalia, the Meaning of Prayer, the Neptic Tradition in the Work of Metropolitan Kallistos Ware.*

https://www.academia.edu/38597745/Reception_of_Philokalia_the_Meaning_of_Prayer_the_Neptic_Tradition_in_the_Work_of_Metropolitan_Kallistos_Ware_English_version 19.05.2026

Markides, Kyriacos C. *The mountain of silence: a search for Orthodox spirituality.* 2001. https://www.academia.edu/125876370/The_Mountain_of_Silence_A_Search_for_Orthodox_Spirituality_Kyriacos_Markides 19.05.2026

Stages of Logismoi <https://annunciationoca.org/about-sin-death/the-struggle-against-the-thoughts-logismoi/> 04.05.2026

Evagrius of Pontus. *Praktikos* <https://evagriusponticus.net/cpg2430/cpg2430-full-for-reading.html> 21.04.26